

Антоновича // Четверта академія пам'яті професора Володимира Антоновича, 26-27 березня 1998 року: доповіді та повідомлення – Київ, 1999. – С.105-112.

11. Романцов В. Особа і діяльність гетьмана Богдана Хмельницького в дослідженнях Володимира Антоновича // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Випуск 7. – К., 2001. – С.281-288.

12. Ульяновський В.І. Володимир Антонович: образ на тлі епохи / Василь Ульяновський, Віктор Короткий. – Київ: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 218 с.

13. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. / упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський. – Київ: Заповіт-Т.1, Т.2. – 1997р

14. Антонович В.Б. Моя сповідь: вибрані історичні та публіцистичні твори / В.Б. Антонович; упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський. – Київ: Либідь, 1995. – 814 с.

15. Синові України: зб. статей 1906 року на пошану проф. Володимира Антоновича / Дашкевич М. та ін.; ред. Т. Санкович; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т укр. археографії АН України; Центр. наук. б-ка ім. В.І. Вернадського АН України. – Фототип. відтворення. – Київ, 1993. – 122 с.

16. Гетьмани України: Історичні портрети: Збірник. – Київ: Журнал «Україна», газета «Вечірній Київ», 1991. – 216 с.

17. Соколова Н. Організація фахової підготовки істориків в Університеті Св. Володимира (російський аспект) // Соціальна історія: науковий збірник. – Вип. III. – К.: Логос, 2008. – С. 24–31.

18. Світленко С.І. українські інтелектуальні зв'язки професора В.Б. Антоновича // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. – Д., 2012. – Вип. 10. – С.128–147.

19. Михальченко С. Киевская школа в российской историографии (В.Б. Антонович, М.В. Довнар-Запольский и их ученики) / С.И. Михальченко. – М. – Брянск: Прометей, Изд-во БГПУ, 1997. – 228 с.

20. Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій / Ярослав Калакура. – 2-ге вид., допов. – Київ: Генеза, 2012. – 511 с.

21. Колесник І. Українська історіографія XVIII – початок XX століття: навч. посіб. / І. Колесник. – Київ: Генеза, 2000. – 254 с.

22. Історіографія історії України: Курс лекцій / Коцур В.П., Коцур А.П. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.

23. Михайленко С. Становлення народницької вітчизняної історіографії (середина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / С.М. Михайленко; Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 20 с.

Арасланова С.Н. В. Антонович и развитие исторической науки в Университете Св. Владимира в конце XIX – начале XX в. (оценка современной историографии)

В статье проанализирована роль В. Антоновича в развитии исторической науки в Киевском университете (конец XIX – начало XX в.). Сквозь призму современной историографии охарактеризована научно-преподавательская деятельность выдающегося ученого.

Ключевые слова: В. Антонович, Университет Св. Владимира, историческая наука, современная историография.

Araslanova S.M. V. Antonovych and development of historical science in the University of Kiev in the end of the XIX – beginning of the XXth centuries (assessment of modern science)

The article analyzes the role of Volodymyr Antonovych in the development of historical science in the University of Kiev (end XIX – beginning XX centuries). Characterized scientific and teaching prominent scientist in the light of modern historiography.

Key words: V. Antonovych, University of St. Volodymyr, historical science, modern historiography.

09.03.2016 р.

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті зроблено спробу історіографічного аналізу українознавчих досліджень основних рис княжого суспільства. Вивчення та синтез наукової спадщини істориків державницького спрямування початку ХХ ст. призводить до висновку, що в їх роботах переважала характеристика об'єднаного проживання Галичини та Волині у формі якраз Галицько-Волинської держави, а не князівства, чим виділялася давня та безперервна державницька традиція українців. Абсолютно всі науковці твердили, що це була друга знама держава на українській території, створена українськими руками, що змогла консолідувати навколо себе більшу частину українських етнографічних земель свого часу.

Ключові слова: князівство, держава, українознавчі дослідження, державотворчі процеси.

Невпинне піднесення українознавства як комплексу наукових знань про Україну та українство як вічного світоча національної духовності народу, зростання його значення як навчальної дисципліни в усіх ланках освіти настирливо вимагає наукового аналізу надбань українознавців, особливо щодо вивчення української державницької ідеї та національної державотворчої традиції. За визначенням професора Я. Калакури, «українознавство, спираючись на здобутки істориків, правників, політологів та ін., не тільки синтезує їх трактування державотворчих тенденцій українського народу, але й на підставі принципу історизму надає їм системного характеру, розглядає у контексті світових державобудівних процесів» [1, с. 13].

Ключове місце в українознавчих студіях, безсумнівно, посідає історія української державності. Загалом українознавство є носієм історичної місії українського народу, виразником духовного коду нації. Аналізуючи досвід українознавчої науки, приходимо до висновку, що вона перебуває у найтіснішому зв'язку з історією національно-визвольного і державницького руху. Надбання українознавців служили в минулому і служать по сьогодні утвердженню самобутності України, зміцненню її державності.

Тільки з відновленням незалежності України почалося нове осмислення державницької спадщини вітчизняних учених, повернення із забуття їх наукових надбань, освоєння дослідницького досвіду, залучення цього потенціалу до загальної скарбниці українознавчих знань. Ось чому зростає інтерес українських істориків до замовчуваних або вилучених у радянські часи праць представників державницького напрямку, осягнення їх значення для історичної науки. На сучасному етапі розвитку українознавства дуже важливо з'ясувати, як

зароджувалася і утверджувалася українська Держава, проаналізувати повчальні уроки державотворчої історії для сьогодення.

Об'єктивне осмислення державного розвитку української землі за часів Галицько-Волинської держави є актуальним завданням, що має важливе науково-теоретичне і прикладне значення.

Враховуючи актуальність зазначеної проблеми, у статті буде зроблено спробу об'єктивно з'ясувати стан, повноту і достовірність вивчення історії українського державотворення в період існування Галицько-Волинського князівства українознавцями початку ХХ ст.

Варто наголосити, що українознавчі студії державницького спрямування в часовому вимірі сягають сивої давнини, охоплюють потужну традицію державотворення періоду Київської Русі, Галицько-Волинської і Литовсько-Руської держав, яка поновому заявила про себе у козацько-гетьманську добу та в умовах національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Я. Калакура зазначав: «Закладені основи княжого суспільства в Київській державі та перші прояви в ній русько-українського громадянства дістали подальший розвиток у Галицькому і Волинському князівствах, яким випала унікальна місія в умовах розпаду Київської Русі, а отже, і боротьби проти монголо-татарської навали – зберегти і примножити українську державницьку традицію. Завдяки зусиллям Романа Мстиславича в 1199 р. ці князівства об'єдналися і створили спільну Галицько-Волинську державу, яка взяла під свою опіку й захист більшість українських земель, Велике князівство Литовське, включаючи й Київщину.

Галицько-Волинське князівство постало як Українська держава ХІІІ ст., як спадкоємець не тільки державницьких традицій Києва, а й носій основних рис княжого суспільства з більш яскраво вираженим етнічним забарвленням. На цей феномен Галицько-Волинської держави як української переконливо вказували провідні українські історики, зокрема В. Антонович, М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, С. Томашівський та інші. Разом з тим її географічне розташування, безпосередня близькість і тісні політичні, міждержавні, економічні, культурні та релігійні зв'язки із країнами Центральної та Західної Європи, тогочасні інтеграційні процеси позначилися на трансформації княжого суспільства. Чіткіших рис набуло й українське громадянство, ґрунтуючись на засадах підданства» [2, с. 366–367].

За твердженням М. Грушевського, Київ, що перестав бути політичним осередком для всього конгломерату земель Руської держави, відходить на другий план проти Волині-Галичини [3, с. 222–223]. В українських землях склалася нова політична сила на заході [3, с. 1–3].

На відміну від Київської Русі, Галицько-

Волинське князівство постає перед дослідниками повноцінною українською державою. С. Томашівський, вважаючи його першим українським державним об'єднанням, писав про те, що союз Володимира й Галича – це перше уособлення загальноукраїнської державної ідеї [4, с. 76, 85, 87]. Не можна не погодитися з тим, що дійсно будучи політичною і культурною спадкоємицею Київської Русі, Галицько-Волинська земля забезпечила продовження самостійного державного життя українсько-руських земель ще на століття після занепаду Києва [3, с. 1–2]. Навіть перебуваючи в залежності від Золотої Орди, вона в значній мірі зберегла атрибути державного та правового ладу, характерні для давньоруської держави.

У істориків і минулого, і сучасності безперервно знаходимо тези про цю спадкоємність. Д. Дорошенко писав, що «фактично Галицько-Волинська держава, ця друга велика держава на українській землі, збудована українськими руками, яка зуміла об'єднати біля себе більшу частину української етнографічної території свого часу, фактично в половині ХІV ст.» [5, с. 94].

Справедливим, на наш погляд, були і наукові твердження І. Крип'якевича, суть яких полягала в тому, що Галицько-Волинська держава займала саме тільки українські землі, тому не важко було реалізувати внутрішню консолідацію, завдяки чому тут сильніше виражаються ознаки української культури, що стали основою національної окремішності [6, с. 74].

На жаль, наукові погляди І. Крип'якевича зазнали «деякої» еволюції. Доки вчений жив та працював у Західній, ще не радянській Україні, він писав та дебатував про окремішність московського та українського народів [7, с. 132]. З часом, після включення Західної України до складу СРСР, він був вимушений публікувати праці на взірць «Зв'язки Західної України з Росією» (К., 1953 р.) або «Богдан Хмельницький – поборник возз'єднання» (Львів, 1953 р.). Але це не завадило вченому при захисті докторської дисертації, свідомо присвяченій Галицько-Волинському князівству, максимально правдиво дослідити історію свого краю [8], посилаючись на літописи, грамоти, іноземні хроніки. Окремі факти він долучив із наукової літератури, але в будь-якому випадку звиряв джерельну базу висновків і спостережень істориків. Інформація із Галицько-Волинського літопису лягла в основу дисертації, причому історик вибирав найправдивішу інтерпретацію і, в жодному випадку, не схвалював міфічних, ускладнених здогадів, задовольняючись лише інформацією про їх існування.

Вчений і після захисту дисертаційного дослідження продовжував постійно працювати з Галицько-Волинським та Львівським літописами; консулярними актами; використовував «Pomniki dziejowe Lwowa z archiwum miasta», «Akta grodzkie i ziemskie»

(«AGZ»), «Monumenta Confraternitatis Staupigianaе Leopoliensis»; історичні джерела, опубліковані Б. Зиморовичем, Д. Зубрицьким, В. Лозинським, О. Чоловським; міські книги; картографічні та топографічні джерела, а також історичні праці Дзюбінського, Ходинецького, Дзедушицького та ін. У 1984 р., через 17 років після смерті історика, побачила світ його монографія «Галицько-Волинське князівство». В ній він сформулював гіпотезу про зв'язок зображення лева на галицьких печатках з іменем князя Льва Даниловича [8, с. 155].

Книга «Галицько-Волинське князівство» підсумовує всі минулі напрацювання. Вона складається з нарисів, що формують неподільний опис соціально-економічної та політичної історії Галицько-Волинської держави. Винятково важливі у науковому обігу нариси про територію і населення, політичний устрій князівства. Тут досліджено проблему про найдавніші державні організації на землях Галичини і Волині, а також про приналежність цих територій до Давньоруської держави і важливість цього явища для історії галицько-волинських земель періоду феодальної роздробленості. Автор, насамперед, розкрив соціально-економічні відносини, чималу увагу присвятив історії боротьби населення Галицько-Волинського князівства проти іноземних феодалів, показав політичні та культурні зв'язки з іншими східнослов'янськими князівствами, зокрема з Володимирсько-Суздальською Руссю [8, с. 19–62].

Невеликий проміжок часу існування Галицько-Волинського князівства сприяв збереженню культурно-національних традицій Київської Русі й одночасно сформував їх під потужним авторитетом соціально-політичних відносин, що існували в Європі. Князівство підхопило звичаї державного будівництва Київської держави. Злиття в єдину державу було цінною подією в історії України, яка, на думку історика І. Крип'якевича, стала вирішальним фактом в історії України, першою реалізацією загальноукраїнської державної ідеї. На Заході постав новий міцний політичний організм, спадкоємець підупалою Києва, опанувавши землі від Карпат до Дніпра [6, с. 81]

І. Крип'якевич досить ґрунтовно вивчав Галицько-Волинський літопис, віддаючи особливу перевагу титулуванню в Українській державі періоду XIII ст. і устремлінню літописця прославляти своїх князів. Так у дослідженні «Де ж був Дем'ян тисяцьким? (Причинок до історії урядів в Галичині першої половини XIII ст.)» [9], на основі літописних даних про одного з найвідоміших бояр князя Данила Галицького – Дем'яна, історик намагався визначити, де він був тисяцьким, і дійшов висновку, що князь міг перекидати урядника з одного міста і переводити за собою до іншого, тобто адміністрація кожного разу все більше прив'язувалася до особи князя [9, с. 3].

Колега І. Крип'якевича, історик С. Томашівський, завжди називав Галицько-Волинське князівство першою суто українською державою. Він визнавав, що здобуття східним слов'янством політичної незалежності було головним моментом в українському державницькому русі, тому що Галицько-Волинське князівство вперше об'єднало навколо себе тільки українські землі. У своїх дослідженнях С. Томашівський повсякчас акцентував суто українську природу Галицько-Волинської держави на протигагу Київській Русі. Якраз у цьому полягала різниця державницької теорії С. Томашівського від наукових тверджень М. Грушевського та В. Липинського: М. Грушевський зазначав, що перша українська держава є початком Київської Русі IX–XIII ст.; згідно теорії В. Липинського першою українською державою була козацько-шляхетська держава Богдана Хмельницького.

С. Томашівський був переконаний, що Галицько-Волинська держава зробила колосальний ривок у генезу державницького майбутнього українського народу, а саме:

- 1) захист України від завчасного поневолення і асиміляції з боку Польщі;
- 2) розірвання династичних і церковно-політичних зв'язків із Московщиною, і тим самим затримання процесу створення нової політичної нації зі слов'янських і фінських елементів над Волгою;
- 3) надання можливості широкого доступу розвиненої західноєвропейської культури на українські землі і оборона української нації від подальшого наступу монголо-татарського іґа;
- 4) захоплення нових просторів на сході на користь українського народу;
- 5) створення основи сучасної національно-політичної, культурної самостійності України серед слов'янських народів.

Взагалі дослідник озвучив три основоположні ідеї української історії. Перша – це постійна відмінність між культурно-лісовою та степово-луговою смугою українських земель, головними завданнями яких були охорона від степовиків та завоювання нових земель. Друга ідея постає із культурного протиріччя між Сходом і Заходом, яке переросло у національно-релігійну боротьбу між поляками та українцями, наслідком чого стало проголошення церковної унії. Третя ідея – політично-господарський контраст між Північчю і Півднем. Ці тези знайшли своє підтвердження у вигляді Галицько-Волинської держави [10, с. 49]

Учений винятково позитивно оцінював Галицько-Волинське князівство та його незаперечну роль в українській історії щодо збереження та примноження культурних традицій і нації на протигагу східноукраїнським землям, котрі після нашествия монголів поділили історичну долю російських земель та втратили національно-

політичну і культурну самостійність. В цьому і полягає відмінність у поглядах С. Томашівського та М. Грушевського. Останній доводив, що Галицько-Волинське князівство, на відміну від Києва, зазнавши литовсько-польського впливу і асиміляції, не втримало ролі історичного і політичного об'єднувачого центру українських земель.

С. Томашівський досліджував історію державницьких устремлень у Галицько-Волинській державі, розглядаючи мотиви її зародження та занепаду у різні періоди української історії [11, с. 890], тому що вважав, що доля самої держави буде вирішуватися саме в Галичині. Він підкреслював, що саме вона повинна стати посередником між Сходом і Заходом [12, с. 14]. «Держава, – відмічав історик, – фізичними засобами творить національну державу і дбає про матеріальне добро підданих, греко-католицька церква удержує міжнародний культурний зв'язок і формує народну душу» [13, с. 63] Згідно теорії С. Томашівського, Українська національна держава повинна уособлювати в собі дуумвірат монархії й греко-католицької церкви, тобто втілювати поєднання християнської та консервативної доктрин [14, с. 52].

У монографії «Українська історія» С. Томашівський доводив, що перша українська державність брала свої початки в часи Галицько-Волинського князівства. Основою цього вчення були земля, нація та утворення першої української національної держави – Галицько-Волинського князівства.

Виразно представлену державницьку спрямованість монографії почали відмічати відразу після її виходу у світ. На думку І. Кривецького, «Українська історія» С. Томашівського й «Україна на переломі» В. Липинського зробили переворот в українській історіографії XIX – початку XX ст. тим, що на зміну народницькій візії історії протиставляли обґрунтування української державницької історії княжих та козацьких часів.

Поетапний історичний розвиток українських територій С. Томашівський представив наступним чином: «Степ, Польща, Московщина – отсе трикутник історично-політичного розвитку України... у зрозумінню згаданих вище провідних ідей лежить і відкриття мірила вартості української історії. Все те, що йшло по лінії сих сил – було позитивне, творче, корисне; все супротивне – негативне, деструктне і шкідне. Здобування землі, відокремлення від «руськості», витворення окремої національно-культурної індивідуальності і здобуття політичної самостійності – отсе орієнтаційні пункти для історика у розміщенні світла й тіні на його малюнку» [13, с. 74].

Цілеспрямовано придержуючись ключової ідеї державності, С. Томашівський посилював внесок варягів в розбудову української держави і наголошував на позитивному значенні влади

князя Романа – «самодержця і царя всієї Русі» та його потомків як гарантії міцності української монархічної держави.

Власну наукову теорію С. Томашівський сформував на основі виділеного ним унікального становища Галицько-Волинського князівства, для якого князівство – характерний рубіж, що поділяв царини господарських і культурних впливів між Сходом і Заходом, зокрема римської та візантійської церков, що були своєрідним еталоном європейського поділу на Схід і Захід. Згідно його теорії, запровадження Володимиром християнства на Русі було хибним процесом, тому що призвело Русь-Україну до духовного занепаду та закрило доступ до євроінтеграції.

В цілому погляди науковця не знайшли прихильників серед сучасників. Його норманське уявлення української історії стало головним осердям непорозуміння. На той час масової популярності набула антинорманська теорія та звичаєва схема української історії М. Грушевського, внаслідок чого вчення та дослідження С. Томашівського постійно зазнавали нещадної критики з боку колег. Так, В. Зайкин не сприймав трактування вченим Київської Русі як універсальної монархії і був противником теорії національної єдності усіх слов'ян у IX–XII ст. В. Герасимчуку неприйнятною була прозахідна орієнтація С. Томашівського та його позитивне ставлення до католицького віросповідання, у тому числі спрямованість вченого виключно в руслі політичної історії України. М. Андрусяк також з обережністю відносився до наукових розвідок С. Томашівського, зокрема до його висновків щодо першопричин, яким український народ повинен завдячувати своїй національній, політичній, культурній та мовній самобутності [15, с. 7]. Історик вважав погляди С. Томашівського помилковими, заперечуючи які він доводив, що історія українського народу бере свій почин від назви Русь та від витоків християнізації на Русі. Поряд з цим М. Андрусяк обвинувачував С. Томашівського у тому, що останній, не послуговуючись джерелами, твердив про ленну залежність галицьких князів від західно-римських володарів. Таку позицію М. Андрусяк називав прислужницькою, натомість позитивно оцінював працю Д. Дорошенка «Нарис історії України» та його внесок в дослідження проблеми історії Галицько-Волинського князівства, хоча вважав її не позбавленою недоліків. Така недвозначна критика вченими один одного була спровокована їх жагою усвідомити справжню наукову істину.

Однак, жодний вчений не піддавав сумніву професійну компетентність С. Томашівського, автентичності в мотивуванні власних історичних теорій, а також у таланті досліджувати неперервний історичний процес, використовуючи сучасний дос-

від суспільно-політичних явищ. Дослідник до свого останнього подиху вірив в історичне призначення Галичини як українського «П'ємонту» та в синтез східних і західних релігійно-культурних традицій, котрі представляють собою єдину національну українську церкву.

Одним із ключових дослідників Галицько-Волинського князівства був і М. Кордуба. Особливу увагу вчений приділяв галицько-волинському боярству як центральній і привілейованій верстві населення, котра мала неабиякий престиж та вагу у державі. Впливаючи на економіку країни, боярство докладало всіх зусиль для захоплення й політичної влади. Наслідком стали їх постійні сутички з князем, з представником всіх державних сфер впливу. На думку М. Кордуби, військові кампанії примножили статки бояр, розширили земельні угіддя, надали можливість утримувати власну військову дружину, що зробило їх майже незалежними від князя. Посиленню позицій боярської верстви в Галичині сприяло і сусідство з Польщею та Угорщиною, де на той час проходили аналогічні процеси [16, с. 8]. У середині XIII ст. бояри, за твердженням М. Кордуби, вже складають окремих клас, до якого важко було «втиснутися» новим людям, становлять крайову аристократію [16, с. 10].

У праці «Суспільні верстви та політичні партії в Галицькій князівстві до половини XIII ст.» М. Кордуба досліджував суспільний поділ населення, місця і ролі боярства, князя та його дружини в Галицько-Волинській державі, взаємовідносини між ними, соціально-економічне становище селян, міщан, невільників [17]. Історик проаналізував діяльність двох партій серед бояр з кінця XII ст. до середини XIII ст.: 1) династичної (менш заможні бояри), котра намагалася через зв'язок з князем збагатитись і зміцнити свої позиції; 2) опозиційної, що прагнула до тих же привілеїв шляхом виступів проти князівського всевладдя [17, с. 12]. Партійні суперечки, заздрість, лобіювання власних інтересів, наруга над збіднілими верствами населення – все це зменшувало авторитет боярської верстви [17, с. 24]. У той же час збільшення кількості князівських маєтків посилювало позиції князя [17, с. 25]. Таким чином, дослідник простежив красномовну розбіжність у стосунках бояр та князя у першій та другій половині XIII ст. Якщо на початку століття бояри виступають як рушійна сила усіх важливих державних справ, насамперед, при обранні князя, то у другій половині XIII ст. їх заміняє особиста воля та діяльність князів Данила, Василька, Лева, Володимира. Ключовим моментом стало визнання Данилом верховної влади хана Батия. Ярлик, дарований Золотою ордою Данилові та його наступникам, зробив їх незалежними від бояр [17, с. 24].

М. Кордуба відмітив, що інколи головним осередком князя було міщанство, що постійно вело боротьбу з боярством і не раз на вічовому зібранні впливало на політичний процес [17, с. 33]. Загалом, на його

думку, столітнє існування Галицько-Волинської держави утворило політично-культурний осередок, в якому піднесення української нації в усіх напрямках еволюції зробило кардинальний ривок вперед. Вчений підтвердив, що до складу Польщі та Литви українські території увійшли вже «зі своїм національним обличчям» [18, арк. 5], а володимиро-волинського князя Романа Мстиславича, основним досягненням якого було злиття Галичини з Волинню та трансформація Галича у провідний державний осередок, називав геніальною постаттю [19, с. 6].

Цього ж твердження дотримувався і С. Томашівський. Історик доводив, провідна роль у розвитку галицької державності належить Данилу Галицькому, який поширив свою владу зі сходу на північ, включив до своїх володінь Київ, завоював ятвягів, частину Литви, уклав дипломатичні взаємовідносини із Західною Європою: «Важко найти другого володаря, який би в цілому своїм життям та володінням мав стільки труднощів і перешкод, як Данило Романович. ...Енергія і залізна витривалість...мусять викликати наш подив і повне признание. З поміж тодішніх володарів лише два пізнали як слід небезпеку, що грозила західному культурному світові від монголів: король Данило і римський папа. Лише вони оба розвинули енергійну діяльність, щоб об'єднати народи й держави Європи для спільної боротьби. Взгалі, визначною віхою володіння Данила була незвичайна активність, підприємливість, а особливо на полі дипломатичної діяльності, що охоплювала куди ширші обрії, ніж у кого-небудь із його попередників» [20, с. 72–73].

М. Кордуба також зарахував Данила Галицького до «найвизначніших і найсвітліших постатей української історії, поставивши поруч Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха, з якими мав багато спільних прикмет» [20, с. 72]. Використовуючи братню поміч Василька, що талановито управляв Волинню, практично вся українська земля опинилась під одним верховенством [21, с. 16].

Свої наукові пошуки М. Кордуба зосередив і на державницькій діяльності князів Лева I та Юрія I: «Сучасні історики, оцінюючи особу та політику князя Лева I, переважно попадають під описи неприхильно настроєного до нього Галицько-Волинського літопису. Тому змальовують його як загонисту, непоміркувану в гніві, мстиву та захланну людину» [20, с. 87]. Історик позитивно характеризував діяльність Лева I, описував його як військового ватажка, схвалював дипломатичну діяльність, спрямовану на розширення кордонів своєї держави [20, с. 88]. За визначенням вченого, політичну постать Лева I потрібно зарахувати до «найактивніших та найвизначніших володарів з-поміж унуків Романа Мстиславича» [20, с. 87–88].

М. Кордуба вважав, що саме завдяки династії Романовичів Галицько-Волинська держава зайняла виз-

начне становище серед руських князівств [20, с. 88].

Описуючи державницькі устремління Галицько-Волинського князівства, дослідник висловив думку, що воно розвивалося під впливом західно- та середньоевропейських держав [22, арк. 5]. Вчений відмітив, що, розпочинаючи з другої половини XIII ст., дипломатичні відносини поєднували галицько-волинських князів в більшій мірі із Заходом, ніж з іншими князівствами давньої Русі [16, с. 5–8].

Концепція української державності очолювала передовий принцип історіографічної та історіософічної теорій історика. І саме добі розвитку та існування Галицько-Волинської держави, як одного з етапів здійснення національної державницької ідеї, М. Кордуба присвятив наступні праці: «Суспільні верстви та політичні партії в Галицькім князівстві до половини XIII століття» [17], «Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долішнім Сяном» [23], «Болеслав-Юрій II: останній самостійний володар Галицько-Волинської держави» [16]. Із цього переліку найвдалішою працею державницького спрямування вважається остання. В ній дослідник возвеличив дипломатичний талант князя у проведенні поміркованої закордонної політики, сприянні мирних або нейтральних стосунків з Німецьким орденом, Польщею, Литовським князівством [16, с. 11]. Закінчуючи аналіз діяльності Болеслава-Юрія II, історик зробив висновок, що він «багато літ енергійною рукою провадив кермо держави» [24, арк. 35].

Загалом, М. Кордуба до осередку державницького процесу відносив еліту суспільства, що відігравала ключову роль у державотворчих процесах. Також у його концепції української державності існувала теорія Галицько-Волинського князівства як фундаменту для створення майбутньої української незалежної держави. Варто підкреслити, що історіософію державності учений визнавав як зразок періодизації української історичної думки.

Вивчення та синтез наукової спадщини українознавців початку XX ст. призводить до висновку, що в їх роботах переважала характеристика об'єднаного проживання Галичини та Волині у формі якраз Галицько-Волинської держави, а не князівства, чим виділялася давня та безперервна державницька традиція українців. Абсолютно всі науковці твердили, що це була друга знана держава на українській території, створена українськими руками, що змогла консолідувати навколо себе більшу частину українських етнографічних земель свого часу.

Узагальнюючи викладене, потрібно зауважити, що у сучасній українській історіографії, що займається дослідженням проблем утворення та формування української державності за часів княжої доби, відсутня згода відносно окреслення головних аспектів зазначеної проблематики. І все ж, не дивлячись на брак одностайного теоретико-

методологічного спрямування у дослідженні української державності за часів княжої доби, українська історіографія в цілому вдало розв'язує питання з'ясування ролі і місця Галицько-Волинської держави в історичній думці України. Сучасні наукові пошуки українських істориків з даного питання закладають міцну основу для наступних наукових досліджень.

Таким чином, більшу частину спадщини Київської Русі разом з її землями, проблемами, векторами дипломатичних відносин тощо перейняла Галицько-Волинська Русь, в межах якої перебувало і все автотонне поляно-руське населення, що було творцем та представником своєї власної незалежної держави. Це було нове державне утворення, яке вже у XII ст. отримало в літописних джерелах свою нову неофіційну назву – Україна, в якій продовжувався процес формування української народності [25, с. 72]. Навіть за умов ординського нищення, Галицько-Волинська Русь зуміла захистити себе від розвалу й проіснувати як держава ще майже сто літ по смерті Данила Галицького. Вона виконала винятково епохальну роль, ставши стіною у просуванні ординської навали на Європу, котра завдяки цьому примножила свої набутки, в той час як русичі шукали способу вижити [25, с. 70].

Посилання

1. Калакура Я. Історичні засади українознавства. – К.: НДІУ, 2007. – 381 с.
2. Калакура Я. Витоки української державності. Антська держава // Українська земля і люди. Український етнос у світовому часпросторі: Колективна монографія за ред. П. Кононенка. – К., 2011. – Т. 1. – С. 334–380.
3. Грушевський М. Історія України-Русі. – К.: Наук. думка. – Т. II: (XI–XIII віки). – 1992. – 640 с.
4. Томашівський С. Українська історія. I. Старинні і середні віки. – Львів, 1919. – 154 с.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України. – К.: Глобус, 1992. – Т. I. – 238 с.
6. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
7. Крип'якевич І. Історія козаччини. – Львів, 1934. – 132 с.
8. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наукова думка, 1984. – 174 с.
9. Крип'якевич І. Де ж був Дем'ян тисяцьким? (Причинок до історії урядів в Галичині першої половини XIII ст.) // ЗНТШ. – 1905. – Т. 67. – С. 1–3.
10. Андрусак М. Історія України – Прага, 1941. – Т. 1. – Княжа доба. – 176 с.
11. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.
12. Кошетар У. Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини (1900–1939 рр.). – К.: МАУП, 2005. – 128 с.
13. Томашівський С. Про ідею, героїв і політику: Відкритий лист до В. Липинського. – Львів, 1929. – 132 с.
14. Щербата М. Вплив релігії на процес формування національної ідентичності українців та особливості його відображення у працях С. Томашівського // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2008. – Вип. 21 – С. 49–52.
15. Андрусак М. Українська історіографія. – Сент Пол,

Мін., 1939 // Збірник Українського Наукового Інституту в Америці. – Сент-Пол-Прага, 1939. – С. 5–24.

16. Кордуба М. Болеслав-Юрій II: останній самостійний володар Галицько-Волинської держави. – Краків, 1940. – 28 с.

17. Кордуба М. Суспільні верстви та політичні партії в Галицькім князівстві до половини XIII ст. // Записки НТШ. – Т. 32. – Львів, 1899. – С. 1–42.

18. Ф. Р.-2923, оп. 1, спр. 15 (Вирізки з газети «Діло» зі статтями на історичні теми), арк. 5.

19. Кордуба М. Північно-Західна Україна. – Відень, 1917. – 89 с.

20. Кордуба М. Історія Холмщини і Підляшшя. – Краків, 1941. – 127 с.

21. Кордуба М. Ллюстрована історія Буковини. – Чернівці, 1906. – 89 с.

22. Ф. Р.-2923, оп. 1, спр. 14 (Korduba M. Geneza narodowości ukraińskiej), арк. 5.

23. Кордуба М. Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долинін Сяном // Записки НТШ. – Т. 138–140. – Львів, 1925. – С. 159–245.

24. ДАЛО, ф. Р.-2923, оп. 1, спр. 19, арк. 35.

25. Іванченко Р. Київська Русь: початки Української держави: Посібник з історії. – К.: Всеукраїнське товариство «Просвіта», 1995. – 96 с.

Лебедева Ю.А. Проблема становлення Галицько-Волинського господарства в україноведческих исследованиях начала XX в.

В статье сделана попытка историографического анализа украиноведческих исследований начала XX в., касающихся государственного развития украинской земли во времена Галицко-Волинского государства. Доказано, что Галицко-Волинское княжество возникло как украинское государство XIII в. и было наследником не только государственных традиций Киева, но и носителем основных черт княжеского общества. Изучение и синтез научного наследия историков государственного направления начала XX в. приводит к выводу, что в их работах преобладала характеристика совместного проживания Галичины и Волыни в форме как раз Галицко-Волинского государства, а не княжества, чем выделялась древняя и непрерывная государственная традиция украинцев. Абсолютно все ученые утверждали, что это было второе известное государство на украинской территории, созданное украинскими руками, которое смогло консолидировать вокруг себя большую часть украинских этнографических земель в свое время.

Ключевые слова: княжество, государство, украиноведческие исследования, процесс государственного строительства.

Lebedeva Yu.O. The problem of formation of Halycian-Volynian Principality in Ukrainian studies of the beginning of the twentieth century

The article made historiographical analysis of Ukrainian studies at the start of twentieth century. Concerning the state of Ukrainian lands in times of Halycian-Volynian principality. Proved that Halycian-Volynian principality was a Ukrainian state in XIII., and was not only the successor of state-building traditions of Kyiv, but also the bearer of the main features of princely society.

Study and synthesis of scientific heritage of statist historians early twentieth century bring to the result that the dominated characteristic of the work of the joint living of Halicia and Volynia as Halycian-Volynian state, not the principality and stood the old and continued Ukrainian state traditions.

Absolutely all the scientists claimed that it was recognized as the second state in the Ukrainian territory, Ukrainian hands created that could consolidate around much of ethnographic Ukrainian lands at that time.

Key words: principality, state, Ukrainian studies, activity of state building.

08.02.2016 p.

ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНА ТА УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ЗА ЛЖЕДМИТРА І У ВИСВІТЛЕННІ СЕРГІЯ ПЛАТОНОВА

У статті розглядається і аналізується історія Чернігово-Сіверщини та українського козацтва на початковому етапі московської Смути за військово-політичного протистояння Лжедмитрія I з Борисом Годуновим у праці російського історика другої половини XIX–середини XX ст. С. Платонова. Автором здійснено визначення специфіки й своєрідності висвітлення вченим історії захоплення військами Самозванця міст південної окраїни Московії та їхньої ролі в подіях Смути.

Ключові слова: Сергій Платонов, Смути, південне прикордоння, Чернігово-Сіверщина, Моравськ, Чернігів, Новгород-Сіверський, Стародуб, Лжедмитрій I, Самозванець, Борис Годунов.

Відомий російський історик другої половини XIX – середини XX ст. Сергій Федорович Платонов (1860–1933) народився в Чернігові і був представником дореволюційної Петербурзької і, деякою мірою, Московської історичних шкіл. Він значну частину своєї наукової діяльності присвятив дослідженню історії Московії XVI – початку XVII ст. та, безпосередньо, московської Смути. Вчений протягом 1877–1897 рр. проводив фундаментальні джерелознавчі та історіографічні дослідження цього періоду. Результатом такої колосальної науково-дослідної роботи стала докторська дисертація на тему: «Очерки по истории Смуты в Московском государстве XVI–XVII вв.». Успіх наукового доробку вченого-історика був настільки великий, що, як зазначає М. Мамонтова, «востребованность «Очерков» исторической наукой и их «читабельность» в ненаучной среде уже в течение первого десятилетия XX в. определили выход второго и третьего изданий этой книги, что с учеными диссертациями в России бывало очень редко» [1, с. 145–146]. Тому варто погодитись з думкою С.О. Шмідта, що «в отличие от «Боярской думы» В.О. Ключевского, докторская диссертация Платонова и по сей день остается первоосновой знаний о России второй половины XVI – начала XVII вв.» [2]. Адже не дивлячись на те, що пройшло більше ніж століття від часу виходу першого видання його праці, вона залишається актуальною й зараз. Проте для нас цінність даної монографії визначається тим, що вона містить важливу інформацію з маловідомої історії Чернігово-Сіверщини початку XVII ст., тобто періоду московської Смути. На сьогоднішній день відомості з цієї проблеми майже відсутні.

Автор статті поставив перед собою завдання актуалізувати вивчення цієї важливої теми, проаналізувавши доробок провідного дослідника смутного часу в Московії С. Платонова, який